

Anna Milewska-Młynik

Dzieje Polaków w Kazachstanie

Niepodległość i Pamięć 22/2 (50), 354-357

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

korzyścią lektury książki, gdyż autorka stawia przed sobą znacznie poważniejszy cel. Pisze, że zbadanie historycznej przeszłości pozwala poznać mechanizm władzy, relacje między partią bolszewików i narodem, określić powody masowych represji. Podlegali im jeńcy wojenni, którzy służyli w białej armii i armii Kołczaka, a także cywilna ludność osiadła na obszarze Syberii Zachodniej.

Monografia składa się z wprowadzenia, trzech rozdziałów: *Przedsięwzięcia władzy radzieckiej i wpływ radzieckiego partyjnego systemu na socjalno-ekonomiczne warunki życia polskiej ludności; Uczestnictwo polskiej ludności w przeprowadzaniu kampanii w Zachodniej Syberii (1928–1938); Represje stosowane wobec Polaków w Zachodniej Sybe-*

rii (1920–1938). Pracę zamyka spis wykorzystanych źródeł i literatury.

Omawianemu w książce problemowi zróżnicowanych zachowań Polaków w sytuacji wprowadzania władzy radzieckiej warto poświęcić nieco uwagi. Skromna, lecz sumiennie przygotowana książka powinna wzbogacić naszą wiedzę o Rosji z lat przełomu.

Anna Milewska-Młynik

O.A. Ozierowa, *Poliaki zapadnojsibiri w usłowijach prowadienija czerezwyčajnoj polityki w 1920-je – 1930-je gody. Monografia (Polacy z Zachodniej Syberii w warunkach prowadzenia nadzwyczajnej polityki w latach 20. – 30. Monografia)*, Knigograd, Omsk 2014, ss. 187, il.

Dzieje Polaków w Kazachstanie

Szeroki zakres tematyczny książki o Polakach w Kazachstanie wymaga od autora bardzo rozległej wiedzy. Antoni Kuczyński – etnolog i historyk nauki, który prowadził badania w wielu rejonach tego kraju, opracował dzieło przybliżające czytelnikom jego różne oblicza. Jak pisze jeden z recenzentów, książkę profesor Franciszek Rosiński, książka stanowi pogłębione studium historyczno-etnologiczne na temat dziejów Polaków w Kazachstanie. Podkreśla, że jest ona pierwszym opracowaniem

monograficznym zawierającym obraz naszej obecności na tych ziemiach. Autor z erudycją i wyczerpująco pisze przede wszystkim o zesłaniach i dziedzictwie Polaków w Kazachstanie, sygnalizuje też kwestie ich nadziei i powrotów. Książka dostarcza wiele różnorodnego materiału, gdyż stanowi plon jego wieloletnich zainteresowań badawczych. Wraz z tomem *Syberia. 400 lat polskiej diaspory. Zesłania, martyrologia, sukces cywilizacyjny Polaków* (do tej pory ukazały się jego cztery wydania) stanowi

kompendium wiedzy o całym obszarze carskich i radzieckich zesłań, nie wyłączając „żółtej Syberii”, jak nazywano kiedyś Kazachstan. I choć autor zastrzega, że pominął wiele wątków, dostarcza szerokiej wiedzy o złożonej historii związków polsko-syberyjskich. Walory książki potwierdzają zamieszczone w niej fragmenty recenzji znawców tematyki syberyjskiej – cytowanego już Franciszka Rosińskiego i prof. Zbigniewa Wójcika. Z uznaniem o publikacji wypowiada się też Janusz Kamocki, autor wstępu.

Jak dotąd podsumowujących prac naukowych dotyczących tego terenu ukazało się u nas niewiele. Przede wszystkim należy tu wymienić obszerną książkę *Polacy w Kazachstanie. Historia i współczesność* (1996), pod red. S. Ciesielskiego i A. Kuczyńskiego, która stanowiła pokłosie międzynarodowej konferencji zorganizowanej przez Ośrodek Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego, wspólnie z Zarządzeniem Krajowym Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”. Sporo nowych faktów zawiera niewielka i dawno wydana książeczka Gajrata Sapargalijewa i Władimira Dżakowa *Polacy w Kazachstanie w XIX wieku*. Tej problematyce częściowo poświęcona jest też publikacja autorstwa A. Kuczyńskiego zatytułowana *Polskie opisanie świata. Studia z dziejów poznania kultur ludowych*

i plemiennych (1994), która omawia polskie dziedzictwo w zakresie obserwacji i badań etnograficznych na świecie i zawiera obszerną antologię tekstów z tego zakresu. Ponadto wydania doczekały się monografie poświęcone Adolfowi Januszkiewiczowi, Gustawowi Zielińskiemu, Janowi Prosperowi Witkiwiczowi, Janowi Michałowi Witortowi i Sewerynowi Grossowi. Jednak poza wymienionymi zesłańcami, dziewiętnastowieczny dorobek Polaków w Kazachstanie jest prawie nieznan. Zajmuje się nimi również A. Kuczyński. Zwraca uwagę nie tyle na martyrologiczny charakter ich losów, co na kulturotwórczy aspekt działalności i podkreśla, że to właśnie oni zapisali się najbardziej pod względem osiągnięć na terenie Kazachstanu. Wzbogaca też naszą wiedzę o dokonaniach Aleksandra Zatajewicza – „genialnego badacza kazachskiego folkloru” oraz Andrzeja Szerszeniewicza, Karola Gutkowskiego, Józefa Osmołowskiego, spisujących m. in. normy kazachskiego prawa zwyczajowego. Dotychczasowa wiedza o wymienionych badaczach, ze względu na brak materiałów źródłowych w Polsce i utrudniony dostęp do kazachstańskich archiwów, ograniczała się do dość powierzchownych biografii i przytoczenia niektórych ustaleń naukowych tych zesłańców. Trzeba podkreślić, że poznanie osiągnięć

Polaków w dziedzinie kultury i przyrody na stepie jest ważne również dla badaczy kazachstańskich, którzy dopiero po drugiej wojnie światowej wybili się na niepodległość i szukają udokumentowania swojej własnej historii w zagranicznych źródłach. Wcześniej pisało się głównie o ustaleniach uczonych rosyjskich, marginalizując udział w badaniach rodowitych mieszkańców tych ziem i przedstawicieli innych nacji.

W swojej książce Antoni Kuczyński nie ogranicza się do opisywania badaczy XIX-wiecznych, lecz sporo miejsca poświęca zesłańcom, którzy zostali wywiezieni do Kazachstanu w latach 40. i 50. XX wieku. Ich rola w poznawaniu i dokumentowaniu warunków na ziemiach kazachstańskich jest jeszcze bardziej pomijana w publikacjach, niż to miało miejsce w przypadku badaczy XIX-wiecznych. Literatura zesłańcza, na którą składa się co najmniej kilkadziesiąt, jeżeli nie kilkaset książek, niepublikowanych wspomnień czy pamiętników, naświetla realia życia z punktu widzenia represjonowanej jednostki, jednak nie daje syntezy zagadnienia. Natomiast Antoni Kuczyński ukazuje te problemy w szerokiej panoramie, uwzględniając aspekt historyczny, martyrologiczny, naukowy i gospodarczy na terenie kraju stepowego.

Obszerna, gdyż licząca 544 strony książka składa się z trzech części.

Pierwsza, nosząca tytuł *Zesłania – dziedzictwo – nadzieje – powroty* opisuje historię, a w zasadzie „migawki” z historii tych ziem, w których autor zajmuje się terytorium obecnego Kazachstanu począwszy od II i III wieku. Polski wątek rozpoczynają dzieje wrocławskiego mnicha Benedykta Polaka z połowy XIII wieku, który udał się z wyprawą do Mongolii jako poseł papieża Innocentego IV. W dalszej części autor zajmuje się okresem zesłań barskich, represjami po kolejnych zrywach niepodległościowych, a kończy opisem wizyty Ojca Świętego Jana Pawła II w Kazachstanie. Autor uzasadnia to faktem, że zachowanie tożsamości narodowej naszych rodaków to niewątpliwie zasługa księży, a widowym znakiem troski o polską diasporę było jej spotkanie z papieżem-Polakiem.

Część druga, nosząca nazwę *Zesłańcze powidoki*, jest antologią obszernych tekstów Polaków represjonowanych w XIX i XX wieku. Jak pisze Janusz Kamocki, „fakt, że dotychczas nie istniały takie antologiczne zbiory, każe uznać uwzględnienie ich w książce na nowe otwarcie do badań nad dziejami Polaków w Kazachstanie”. A. Kuczyński podaje je w autorskim wyborze, wzbogaca biografiami, innymi źródłami biograficznymi i bogatymi przypisami. Co prawda pełne teksty XIX-wiecznych autorów są w polskich bibliotekach,

jednak niektóre z nich to pozycje trudno dostępne. Wśród autorów z XX wieku znajdują się osoby mało znane lub nieznanne, jak np. Kazimierz Burzyński i Marian Dziedzic, zesłani do Kazachstanu jako dzieci, czy Marian Mikołaj Jonkajts, którego wspomnienia mówią o różnych aspektach zesłańczego życia. Także informacje o księdzu Józefie Kuczyńskim, pełniącym po uwolnieniu z łagru w Workucie posługę duszpasterską w Kazachstanie, pochodzą m. in. z własnych badań autora książki. Dane biograficzne Donata Poważynskiego i Pawła Zworskiego zawierają również nieznanne dotąd wątki. Ponadto warto zwrócić uwagę na opisanie w książce losy lekarzy, temat prawie nieporuszony w literaturze naukowej. Oryginalnym pomysłem jest zamieszczenie w tomie poezji. Wydaje się, że wiersze zawierają większy ładunek emocjonalny niż proza, więc czytanie ich pozwala lepiej zrozumieć doznania represjonowanych, którzy żyli w trudnej i nieznannej młodszemu pokoleniu rzeczywistości. W książce mamy ich obszerny wybór wraz z biogramami autorów.

Ostatnia część nosi tytuł *Aby nie ulegli zapomnieniu* i stanowi swoistą syntezę spojrzenia na cały okres zesłań. Autor zamieścił w niej teksty, które ukazują, jak dochodziło do tego, że Polacy wnosili twórczy wkład w poznanie Kazachstanu.

Przedstawia dorobek poszczególnych grup społecznych, uwydatniając ich rolę w działaniach patriotycznych, za co byli traktowani jak przestępcy. Część zesłańców nie ograniczała się do pokonywania trudów życia i sporo osiągnęła w różnych dziedzinach wiedzy. Wstęp do tego rozdziału autor kończy znamienym apelem: „Ważne jest, by pisali o tym polscy, rosyjscy i kazachscy autorzy, by nadal wspólnie podejmowali ten badawczy trud nad dziejami Polaków w nauce, kulturze, gospodarce Kazachstanu i przywracali ich naszej pamięci”. Na marginesie dodam, że wiele międzynarodowych konferencji organizowanych przede wszystkim przez Antoniego Kuczyńskiego realizowało to zadanie.

W sumie tę wartościową książkę powinni przeczytać etnologowie, antropologowie kultury, historycy, politolodzy i inne naukowe środowiska Kazachstanu. Warto wspomnieć nie tylko o jej walorach poznawczych – jest napisana ładnym językiem i czyta się ją z dużym zainteresowaniem. W niedalekiej przyszłości doczeka się też edycji w języku kazachskim.

Anna Milewska-Młynik

Antoni Kuczyński, *Polacy w Kazachstanie. Zesłania – dziedzictwo – nadzieje – powroty*, Wydawnictwo Kubajak, Krzeszowice 2014